

تحلیل جغرافیایی صنایع دستی در شهرستان املش و نقش آن در توسعه گردشگری تیمور آمار^۱

دانشیار دانشگاه آزاد اسلامی، واحد رشت، گروه جغرافیا، رشت، ایران

علی صفاری راد

دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد ملایر، ایران

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۳/۰۶/۳۰

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۳/۰۴/۲۵

چکیده

صنایع دستی بعنوان هنری باارزش، صنعتی مستقل، بومی و اصیل با جنبه‌های قوی کاربردی می‌تواند به عنوان یک جاذبه مکمل در توسعه گردشگری مؤثر باشد. پژوهش حاضر در محدوده ی شهرستان املش واقع در استان گیلان در راستای پاسخگویی به این سوال که آیا صنایع دستی ظرفیت‌های لازم جهت توسعه گردشگری در منطقه را دارد، انجام گرفته است. روش تحقیق به کار رفته توصیفی - تحلیلی و روش جمع آوری اطلاعات روش کتابخانه ای و میدانی بوده است. بدین منظور ابتدا صنایع دستی شناسایی و معرفی و سپس به پهنه بندی جغرافیایی آن پرداخته شد. جامعه آماری این تحقیق شامل گردشگران ورودی به منطقه و خانوارهای فعال در تولید صنایع دستی است که تعداد ۳۸۴ گردشگر با استفاده از جدول استاندارد مورگان و به روش نمونه گیری تصادفی و تعداد ۲۲۶ خانوار با استفاده از فرمول کوکران و به روش نمونه گیری سهمیه ای به عنوان نمونه انتخاب گردیدند و جهت ارزیابی فرضیه‌ها از روش آزمون ضریب همبستگی اسپیرمن استفاده شده است. نتایج بررسی‌ها نشان داد که ۶۸/۹ درصد از گردشگران، میزان تأثیر شناسایی و معرفی صنایع دستی را در توسعه و رونق گردشگری در حد بسیار زیاد و زیاد و همچنین ۷۶/۵ درصد از خانوار فعال در تولید صنایع دستی، میزان تأثیر شناسایی و معرفی صنایع دستی را در توسعه و رونق گردشگری در حد بسیار زیاد و زیاد دانسته اند که نیازمند برنامه‌ریزی، سرمایه گذاری و حمایت‌های لازم از هنرهای دستی است.

واژگان کلیدی: صنایع دستی، توسعه گردشگری، استان گیلان، شهرستان املش.

۱- مقدمه

برای استفاده از اثرات مفید گردشگری در یک ناحیه، شناسایی و بهره‌گیری از کلیه استعدادهای آن از جمله صنایع دستی ضروری است «صنایع دستی بعنوان صناعی در چارچوب فرهنگ، بینش فلسفی و هنر انسانهای هر منطقه با توجه به دیدگاههای قومی آنان ساخته و پرداخته میشود» (اصلاح عربانی، ۱۳۷۴، ص ۳۰) تبلور عینی فرهنگ و مظاهر هنری و از نوع هنرهای کاربردی و مردمی به حساب می‌آید و از آنجا که هر فراورده دستی بازگوکننده خصوصیات تاریخی، اجتماعی و فرهنگی محل تولید خود است، می‌تواند عامل مهمی در شناساندن فرهنگ و تمدن و همچنین عاملی برای جذب گردشگران داخلی و خارجی محسوب شود (یزدان‌پناه و دیگران ۱۳۸۸). تولید فرآورده‌های صنایع دستی، خود قسمتی از تولید ملی را تشکیل می‌دهد و افزایش تولید صنایع دستی بیشتر در وضع طبقات کم درآمد کشور مؤثر بوده و بدین ترتیب به توزیع عادلانه درآمد سرانه کمک می‌نماید و بنا به گفته پروفیسور ولیز، عامل قطعی برای تشخیص درجه پیشرفت اقتصادی هر جامعه عبارت است از کاهش مطلق تعداد مردمی که فقر آنها را خرد کرده است (وولف، ۱۳۸۴، ص ۱۴).

اغلب محصولات صنایع دستی از فناوری‌های ساده و مواد خام محلی در دسترس استفاده می‌کند. تولید صنایع دستی به مقدار کمی سرمایه‌گذاری در مقایسه با محصولات صنعتی نیاز دارد و تولید کننده جدید با موانع ورود کمتری مواجه است. به هر حال، تولید صنایع دستی می‌تواند در خانه یا در مراکز منطقه‌ای واقع شده در مناطق روستایی انجام شود و افراد برای کار کردن نیازی به نقل مکان به مناطق بزرگتر شهری ندارند (دی گورمن و همکاران، ۲۰۰۹) بخش صنایع دستی می‌تواند تأثیر عمده‌ای بر اقتصاد ملی از طریق کسب درآمد ارز خارجی، ایجاد اشتغال و رشد اقتصادی پایدار داشته باشد. پول صرف شده در صنایع دستی فوراً و بدون کاهش ارزش، به سوی جامعه محلی گسترش می‌یابد. صنایع دستی فرصتی برای جایگزینی واردات از کشورهای دیگر است که به بازار روانه می‌شوند اما نماینده فرهنگ محلی نیستند و به گسترش اقتصاد کمک نمی‌کنند (دیوید اوکونور، ۲۰۰۶). با این حال کشورها در حال اعمال تلاشهای سازگار برای توسعه صنایع دستی خود به سوی صناعی با ارزش افزوده اقتصادی و صنایع منحصر به فرد به لحاظ فرهنگی می‌باشند (یانگ هون آهن، ۲۰۰۶). و این صنایع اشتغال و فرصتهای درآمدی مورد نیاز زیادی را برای افرادی که به طور سنتی از اقتصاد محلی محرومند، مانند زنان، اعضای اقلیتهای قومی، جوانان، کارگران غیر ماهر، افراد معلول و سالمند، فراهم می‌کنند (مک کرچر، باب، ۲۰۰۶).

گردشگری بعنوان یکی از فعالیتهای مهم وابسته به عملکرد اجزاء و مولفه‌هایی است که توان یک ناحیه را در پیشبرد اهداف مرتبط با این فعالیت مشخص می‌کند. عبارت دیگر درآمدزایی، ارزآوری، اشتغال زایی و تعامل فرهنگی در گرو بهره‌گیری از تمامی ظرفیتهای یک ناحیه می‌باشد. در این بین با توجه به اهمیت صنایع دستی و ارتباط آن با صنعت گردشگری، این صنایع می‌توانند در جذب گردشگر و به تبع آن در افزایش اشتغال در هر منطقه‌ای مؤثر باشند (میر کتولی و مصدق، ۱۳۸۹، ص ۱۳۸) بر این اساس مهمترین فرصتهای موجود صنایع دستی را

می‌توان در تعدیل جریان مهاجرت، تحول در توریسم فرهنگی، احیاء صنایع دستی و روستایی، رونق اقتصادی در نواحی روستایی جستجو کرد.

شهرستان املش با داشتن صنایع دستی مهم از دیرباز در رشته‌هایی همچون قالی بافی، سفالگری، صنایع چوبی و فلزی، لباس محلی، حصیر بافی، تولیدات دست بافت، قلاب دوزی همواره به عنوان یکی پایگاههای مهم تولید این نوع از فرآورده‌های محسوب شده و با این پشتوانه می‌تواند علاوه بر تامین درآمد و معاش مردم، به جذب گردشگر در سطح شهرستان و توسعه اقتصادی و اجتماعی آن کمک نماید. با این حال شهرستان املش از توانمندی مناسبی در زمینه صنایع دستی برخوردار است و از طریق توزیع جغرافیایی توأم با شناخت علمی و با استفاده از اشخاص خبره و سرمایه گذاری‌های بخش خصوصی می‌توان به این صنعت رونق دیگری بخشید و صنایع دستی منسوخ شده را با بازاریابی مناسب و تبدیل آن به کالاهای مورد پسند مردم هم احیا کرد و در این شرایط موجب حضور بیشتر گردشگران در یک منطقه برای خرید و بازدید از فرآورده‌های تولیدی صنایع دستی خواهد شد. در این راستا بنظر می‌رسد شهرستان املش دارای پتانسیل‌های با ارزشی در زمینه صنایع دستی است، که رونق و توسعه آن می‌تواند عاملی در جهت افزایش جذب گردشگران و رشد اقتصادی و اشتغال زایی با برپایی نمایشگاهها و احیای صنایع دستی منسوخ شده داشته باشد.

۲- پیشینه تحقیق

در زمینه ی موضوع مربوطه در این تحقیق، تحقیقات زیادی صورت گرفته که به برخی از آنها در جدول زیر اشاره می‌شود. عمده مباحث مطرح در تحقیقات مندرج در جدول در خصوص لزوم احیاء صنایع دستی بعنوان یک فعالیت چند منظوره اشاره دارد که در این راستا حل مشکلات اقتصادی روستائیان و رونق گردشگری را خروجی این توجه می‌دانند. دلایل این مدعا را نیز با ذکر مصادیق متنوع در محدوده‌های جغرافیای متفاوت بیان می‌داند که می‌تواند بعنوان دستاوردهای شهودی در متقاعد کردن برنامه‌ریزان و سیاستگذاران بخش صنایع دستی و روستایی مفید باشد.

جدول ۱. برخی از تحقیقات انجام شده در خصوص موضوع مورد مطالعه

نام اثر	نویسنده/نویسندگان	سال	نتایج و دستاوردها
۱ کتاب املش پردیس ایران	ایرج دلکش	۱۳۸۹	تاریخچه صنایع دستی در شهرستان املش و توزیع جغرافیایی و روند تحولات زمانی
۲ بررسی وضعیت گردشگری روستایی و نقش آن در رونق صنایع دستی مورد دهستان استرآباد جنوبی، شهرستان گرگان	میرکتولی و مصدق	۱۳۸۹	رونق گردشگری می‌تواند در رونق و توسعه صنایع دستی را بدنبال داشته باشد که می‌توان از آن در برنامه‌ریزی مناسب به منظور رونق بخشیدن به بازار فروش محصولات صنایع دستی استفاده نمود.
۳ کتاب آشنایی با هنرهای سنتی صنایع دستی	حسین یابوری	۱۳۷۱	زادگاه صنایع دستی و هنرهای نظیر قالی، فلزکاری، سفال، سرامیک و... کشور ایران است
۴ نقش صنایع دستی در توسعه گردشگری شهرستان تالش	افشین علی نژاد	۱۳۹۰	نقش صنایع دستی در تحولات اقتصادی ناحیه مطالعاتی و رونق گردشگری
۵ نقش صنایع دستی در اقتصاد خانوارهای روستایی بخش چابکسر	شهین رضایی	۱۳۸۹	نقش صنایع دستی در ایجاد اشتغال موقت دائم و رونق گردشگری روستایی
۶ نقش صنایع دستی روستایی در توسعه گردشگری شهرستان بندر انزلی	سپیده ملک مطیعی	۱۳۸۴	تقویت گردشگری صنایع دستی برای کمک به ایجاد بستری متنوع در جاذبه‌های گردشگری ناحیه مطالعاتی
۷ تحلیل گردشگری شهرستان آستانه اشرفیه با تأکید بر صنایع دستی	شکوفه حسینی	۱۳۸۷	صنایع دستی می‌تواند به عنوان یک جاذبه فرهنگی و اقتصادی باعث توسعه گردشگری و رشد و افزایش تولید این صنایع گردد
۸ عوامل مؤثر بر کمیت و کیفیت تولید صنایع دستی بین زنان عشایر	نواب اکبرو دیگران	۱۳۷۹	تولید صنایع دستی بر میزان درآمد ناخالص سالانه خانوار، هزینه‌ها و ارزش افزوده تأثیر معناداری دارد
۹ توسعه صنایع دستی و فناوری متوسط با هدف گسترش توریسم و اشتغال پایدار روستایی	فرهود گل محمدی	۱۳۸۹	گسترش صنایع دستی و توسعه توریسم می‌تواند سهم مهمی در ایجاد کار و درآمد برای روستائیان داشته باشد
۱۰ نقش صنایع دستی در توسعه گردشگری فرهنگی نمونه موردی گیلان	آزاد خانی و دیگران	۱۳۹۱	احیای صنایع دستی باعث طولانی کردن زمان ماندگاری گردشگری و افزایش سودآوری اقتصاد گردشگری است
۱۱ بررسی صنایع دستی و نقش آن در توسعه گردشگری روستایی شهرستان بهشهر	الهام قادی	۱۳۹۱	طبیعت و اقلیم منطقه در پیدایش صنایع دستی و گردشگری مؤثر بوده و از سویی دیگر با رواج صنایع دستی، توریسم و مبادلات فرهنگی منطقه نیز توسعه می‌یابد.

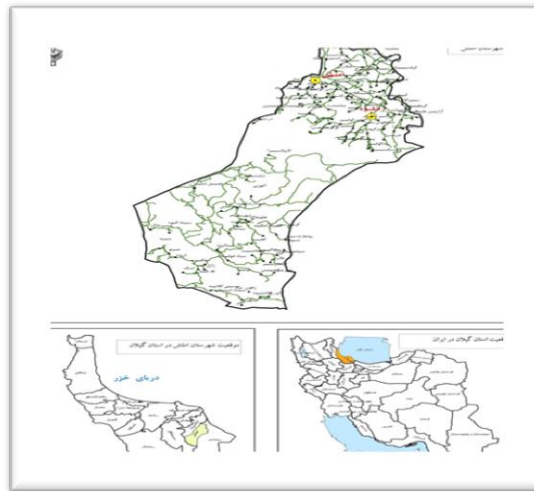
۳- مواد و روش‌ها

روش تحقیق در مقاله حاضر توصیفی - تحلیلی و از نوع پیمایش است و در انجام این تحقیق و بنا به ضرورت از مطالعات میدانی و اسنادی استفاده شده است در مطالعات میدانی برای گردآوری اطلاعات از ابزار پرسشنامه استفاده شده است و سپس به شناسایی، معرفی و پهنه بندی جغرافیایی صنایع دستی موجود در منطقه پرداخته شده و نحوه تاثیر گذاری آنها بر توسعه گردشگری مورد بررسی قرار گرفت و در نهایت به ارائه پیشنهاداتی در راستای توسعه گردشگری با استفاده از صنایع دستی مبادرت شده است.

جامعه آماری این تحقیق را گردشگران ورودی به شهرستان املش و خانوارهای فعال در تولید صنایع دستی تشکیل می‌دهند که به علت مشخص نبودن تعداد گردشگران ورودی به منطقه با استفاده از جدول استاندارد مورگان تعداد ۳۸۴ نفر گردشگر به عنوان نمونه انتخاب و با استفاده از روش نمونه گیری تصادفی پرسشنامه پر شده و با توجه به اینکه خانوارهای تعداد ۲۵ روستا و ۲ شهر املش و رانکوه به تولید صنایع دستی می‌پردازند و این محدوده شامل ۷۳۹۳ خانوار می‌باشد، با استفاده از فرمول کوکران تعداد ۲۲۶ خانوار با استفاده از روش نمونه گیری سهمیه ای به عنوان نمونه انتخاب شده است و برای تحلیل یافته‌های تحقیق و آزمون فرضیه‌ها، از آزمون ضریب همبستگی اسپیرمن استفاده شده است. کلیه نظرات گردشگران و خانوارهای فعال در تولید صنایع دستی در سؤالات پرسشنامه با استفاده از نرم افزار **spss** مورد بررسی و تحلیل قرار گرفت. با توجه به اینکه در بخشهایی از این تحقیق از نقشه، نمودار و جدول استفاده شده است، جهت تدوین و ویرایش این موارد، نرم افزارهای **spss** و **Gis** به کار رفته است.

۴- محدوده ی مورد مطالعه

املش یکی از شهرستان‌های استان گیلان است که در شرق گیلان در دامنه‌های کوه البرز غربی واقع شده است. این شهرستان وسعتی برابر با ۴۶۹/۵ کیلومتر مربع دارد. این شهرستان از سمت شمال و شرق به شهرستان رودسر و از شمال غرب و غرب با شهرستان لنگرود و از جنوب با شهرستان سیاهکل همسایه است. ناحیه مطالعاتی دارای دو بخش رانکوه و مرکزی می‌باشد که ۴۳۱۵۳ نفر جمعیت و ۱۴۶ پارچه روستا و آبادی و ۱۳۹۷۵ خانوار را در خود جای داده است (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان گیلان، ۱۳۹۰).

نقشه ۱. موقعیت جغرافیایی محدوده مطالعاتی در تقسیمات کشوری.

۵- یافته‌های تحقیق

۵-۱ صنایع دستی موجود در شهرستان املش و ویژگی آنها

بر اساس اطلاعات بدست آمده از سازمان میراث فرهنگی استان گیلان تعداد صنعتگران استان در سال ۱۳۸۴ حدود ۷۰۰ نفر بوده که با نرخ رشدی در حدود ۱۴/۸ درصد به ۵۷۰۰ نفر در سال ۱۳۹۰ رسیده است. به تبع این رشد نسبت شاغلان صنایع دستی به کل شاغلان از ۰/۱ در سال ۱۳۸۴ به ۰/۱۹ در سال ۱۳۹۰ افزایش یافته که رشدی معادل ۹۰ درصد (۱/۹ برابری) داشته است. در این بین شهرستان املش به لحاظ شرایط جغرافیایی و فعالیتهای دامداری و زراعت مواد اولیه برای تولید انواع محصولات صنایع دستی از قدیم الایام فراهم بوده است. و امروزه نیز در نقاط مختلف شهرستان املش با توجه به فرهنگ زیستی آنان از دیرباز هنرهای وجود داشته که در اقتصاد معیشتی ساکنان آن نقش ایفا می‌کند. صنایع دستی این شهرستان در جدول زیر به تفکیک مشخص شده است

جدول ۲. صنایع دستی شهرستان املش به تفکیک نوع رشته هنری، محصولات تولیدی و مکان جغرافیایی

ردیف	نوع رشته هنری	محصولات تولیدی	مکان جغرافیایی
۱	دست بافته‌های دستگاهی	چادرشب	روستاهای «ملکوت و موسی کلابه»
		شال	کلامرود، لرود و موسی کلابه
	دست بافته‌های داری	قالی بافی	شهر املش
۲	دست بافته‌های پشمی	جوراب (گیوه و ساق بلند) - دستکش - کلاه	در اغلی روستاهای کوهستانی
		پشمی - شال گردن	
۳	آهنگری	وسایل مورد نیاز در کشاورزی و زندگی مردم	در روستاهای بزرگ و شهرهای املش و رانکوه
۴	سفالسازی	ظروف سفالی (گمچ) - کوزه‌های آب و ماست - گلدان - تنور نانوايي	شهر املش
۵	لباس محلی (گالشی)	شلپته، تومان، دامن، پیراهن تونیک، مندیله، جلیقه و سان دستمال	شهر املش و هم در نقاط روستایی
۶	صنایع چوبی	گهواره - کمد - صندوقچه، قاشق و چنگال چوبی	شهر املش
۷	حصیربافی	کلاه - زنبیل - زیرانداز - زبردگی	نقاط روستایی شهرستان
۸	قلاب دوزی	رودوزی روی پارچه	روستاها شهرستان

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۰

بر اساس آمار اخذ شده از اداره میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری شهرستان املش در فعالیتهای مرتبط با صنایع دستی شهرستان ۱۸۸ نفر مشغول به کار هستند که بیشترین میزان اشتغال به تولیدات دست بافت و کمترین میزان نیز به صنایع سفالسازی مربوط می‌شود. این هنر-صنعت در سالهای اخیر مورد بی‌مهری واقع شده و در حال منسوخ شدن است.

جدول شماره ۳. وضعیت هنرها و صنایع دستی از نظر فعالیت و نیروی فعال در شهرستان املش

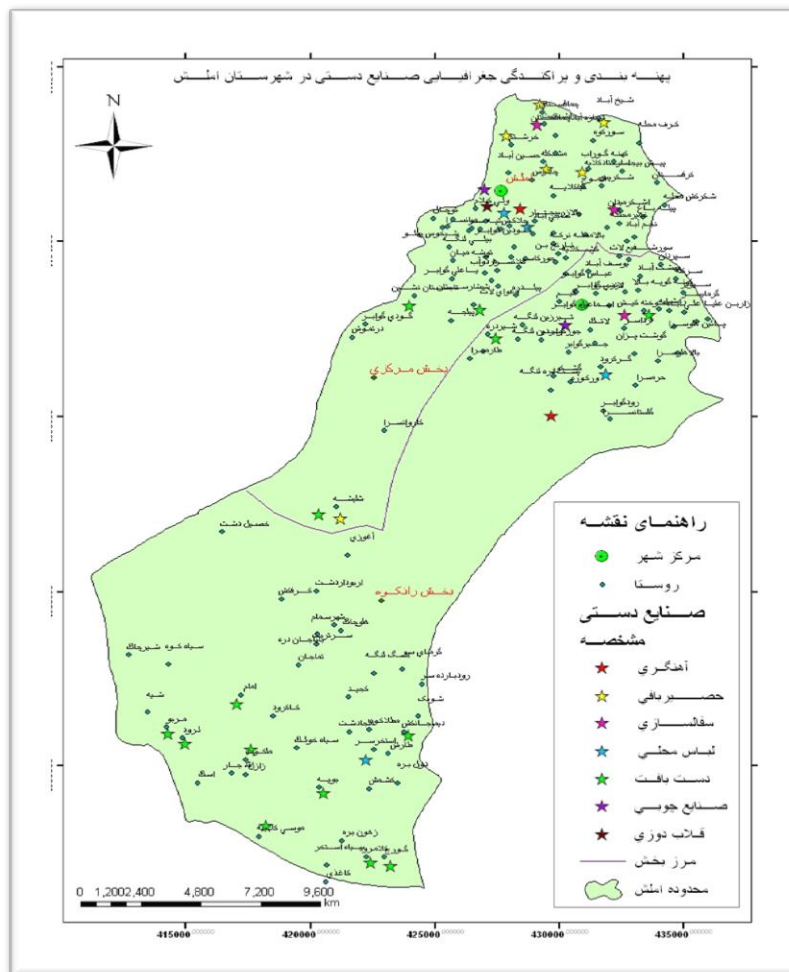
ردیف	نوع رشته هنری	نوع فعالیت		
		فعال	منسوخ شده	در حال منسوخ شدن
۱	تولیدات دست بافت	*		۸۸
۲	آهنگری	*		۱۲
۳	سفالسازی		*	۸
۴	لباس محلی (گالشی)	*		۲۲
۵	صنایع چوبی	*		۱۶
۶	حصیربافی			۱۱
۷	قلاب دوزی	*		۳۱

منبع: اداره میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری شهرستان املش ۱۳۹۰

۵-۲- توزیع جغرافیایی صنایع دستی در ناحیه مطالعاتی

از نظر پراکنش جغرافیایی، تولیدات دست بافت (داری، دستگاهی و پشمی) عموماً در روستاهای کوهستانی شهرستان از جمله در روستاهای امام- بویه- دیماجانکش- موسی کلایه- ملکوت - تابستان نشین- کلامرود- گورج- لرود- مربو- سوخته کیش- شیشارستان - شیردره و شلیشه رواج دارد. آهنگری نیز بیشتر در مرکز شهر املش و گشکور و صنایع چوبی بیشتر در مرکز شهر املش و شهر رانکوه متمرکز است. لباس محلی (گالشی) این هنر زیبا در مرکز شهر املش در کارگاه‌های تولیدی سطح شهر و بعضی از نقاط روستایی به نام چلارس - استخرسر و گرکرد تهیه می‌شود. سفالسازی بعنوان هنر دستی در روستاهای اشکیت - اشکره میدان و شهر رانکوه تهیه می‌شود و حصیربافی بیشتر در مناطق روستایی مانند شلیشه - استاد کلایه - خرشتم - شیخ آباد - مشکله و چماقستان وجود دارد و بالاخره قلاب دوزی نیز در مرکز شهر املش، در کارگاه‌های تولیدی متمرکز است.

در مورد جغرافیای صنایع دستی و رابطه آن با مواد اولیه می‌توان چنین نتیجه گرفت که در روستاهای کوهستانی با توجه به شرایط اقلیمی، استفاده از تکنولوژی ساده، فراهم بودن مواد اولیه طبیعی (پشم) و نیاز مردم، تولیدات دست بافت چون شالبافی، جوراب بافی، قالی بافی، چادر شب بافی و لباس محلی رونق بیشتری داشته و در روستاهای جلگه ای به دلیل نزدیکی به شهر و مواد اولیه وارداتی مانند فلز و خاک رس مرغوب و مراودات بیشتر در فصول غیر فعال کشاورزی و وجود مواد اولیه طبیعی مانند گیاه لی و چوب، صنایع دستی چون آهنگری، صنایع چوبی، حصیر بافی، سفالسازی، قلاب دوزی و لباس محلی رواج بیشتری دارد.

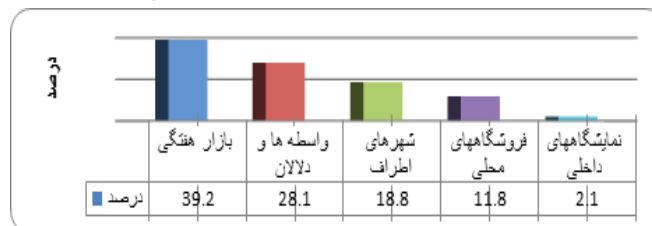

نقشه ۲. پهنه بندی و پراکندگی جغرافیایی صنایع دستی در شهرستان املش

منبع: سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، ویرایش نگارندگان، ۱۳۹۲.

۳-۵- حوزه جذب و بازار محصولات صنایع دستی در وضع موجود

با توجه به پرسشهای به عمل آمده از خانوارهای فعال در تولید صنایع دستی در مورد عرضه صنایع دستی، مشخص گردید که ۳۹/۲ درصد از آنها صنایع دستی خود را به بازار هفتگی (سه شنبه بازار)، ۲۸/۱ درصد به واسطه‌ها و دلان، ۱۸/۸ درصد به شهرهای اطراف، ۱۱/۸ درصد به فروشگاههای محلی و ۲/۱ درصد به نمایشگاههای داخلی عرضه می‌نمایند. با توجه به این آمار مشخص می‌شود که قسمت اعظم صنایع دستی جذب بازار هفتگی می‌گردد.

نمودار ۱. حوزه جذب و فروش محصولات صنایع دستی شهرستان

۵-۴- جایگاه صنایع دستی ناحیه در توسعه گردشگری

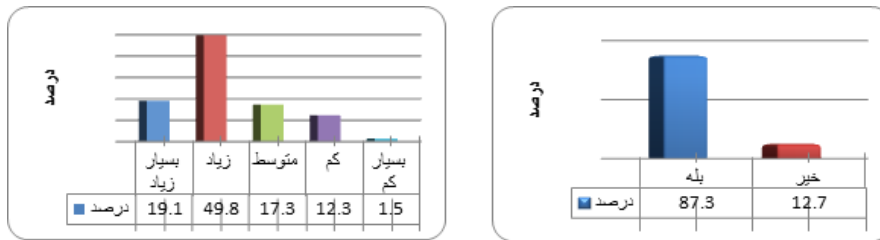
کارشناسان گردشگری و صنایع دستی در سراسر جهان عوامل زیر را در تشویق گردشگران برای خرید صنایع دستی مؤثر دانسته‌اند: بکارگیری الگوها و رنگهای سنتی و نمادین که همواره در کانون توجه گردشگران مورد تأکید قرار می‌گیرند، افزایش کیفیت محصولات و افزایش دوام آنها، تنوع صنایع دستی و توسعه برنامه‌های کاربردهای آن، تولید صنایع دستی با الهام از بناهای تاریخی و نمادهای هر کشور، بسته‌بندی مناسب صنایع دستی با توجه به استانداردها به منظور اطمینان از حمل و نقل امن به مقصد نهایی، تسهیل حمل و نقل صنایع دستی و ارائه خدماتی از جمله بیمه، حمل و نقل و تحویل محصولات، تا اینکه گردشگران را برای خرید محصول مورد علاقه‌شان تشویق کند، تشکیل نمایشگاههای فصلی و سالانه و همچنین نمایشگاههای وانی با هدف جذب گردشگران خاص برای فروش صنایع دستی (یاوری، حسین، ۲۰۰۶).

شهرستان املش از نظر چشم اندازهای اکوتوریسم مانند جنگل، رودخانه و کوه و یادمانهای تاریخی، باستانی و مذهبی، جاذبه‌های خاص زندگی کوهستانی، گورستانهای تاریخی، جاذبه‌های فرهنگی، سوغات محلی، دهکده‌های گردشگری و آب و هوای ملایم و مطبوع در فصول مختلف دارای اهمیت زیادی است و توجه به این عرصه برای توسعه فعالیت‌های گردشگری بسیار مهم می‌باشد صنایع دستی می‌تواند هم بعنوان قابلیت و هم به عنوان یک جاذبه مکمل گردشگری محسوب شود و به توسعه آن بینجامد. بسیاری از گردشگران علاقه مندند تا آثار مختلف صنایع دستی مکانهای مورد بازدید را که در واقع تولیدات فرهنگی آن ناحیه است را خریداری نمایند و به عنوان ارمغان با خود همراه ببرند و همین امر توسعه گردشگری و رونق صنایع دستی را فراهم می‌کند. صنایع دستی و گردشگری میتوانند با هم رابطه متقابل داشته باشند. رونق صنایع دستی و به تبع آن افزایش میزان گردشگران در منطقه مورد مطالعه، می‌تواند آثار مثبتی در بهبود اوضاع اقتصادی ساکنان این منطقه، کاهش مهاجرت، رونق بازار تولیدات کشاورزی خاص این منطقه، غنی تر شدن فرهنگ و افزایش سطح اشتغال این منطقه شود. بنابراین «جذب نیروی کار توسط بخش صنایع دستی، علاوه بر تعادل بخشیدن به سایر بخشها، از ایجاد شغل‌های کاذب نیز جلوگیری می‌کند و به دلیل ماهیت تولیدی بودن تأثیر قابل توجهی بر اشتغالزایی غیرمستقیم دارد. براساس اعلام سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان گیلان، تولید صنایع دستی در گیلان برای ۱۰ هزار نفر به صورت مستقیم شغل ایجاد کرده است» (علیپور، ۱۳۹۰) در این ارتباط و با توجه به مطالعات انجام شده در شهرستان املش صنایع دستی در توسعه گردشگری ناحیه اثراتی را به همراه داشته که بطور تفصیلی بدانها پرداخته شده است.

۵-۴-۱- نگرش گردشگران نسبت به نقش شناسایی و معرفی صنایع دستی در توسعه گردشگری

جاذبه‌های گردشگری مبنا و پایه حرفه گردشگری بوده و بدون وجود جاذبه، مقوله توریسم فاقد مفهوم می‌باشد. بنابراین برای فعالیتی به نام توریسم در هر منطقه می‌بایست به دنبال جاذبه‌های مهم دیدنی جهت بازدید گردشگران بود. بررسی و شناخت صنایع دستی املش اولین گام برای توسعه توریسم این منطقه به شمار می‌رود. شناخت این صنایع و معرفی آنها به شکل صحیح و واقعی می‌تواند از سردرگمی گردشگر و انتخاب مناسب نوع صنایع دستی

مورد نظر وی کمک بسزایی نماید. بر این اساس و نتایج حاصل از مطالعات میدانی نشان می‌دهد که ۸۷.۳ درصد از نمونه مورد مطالعه (گردشگران) شناسایی و معرفی صنایع دستی در توسعه گردشگری را مؤثر و ۱۲.۷ درصد بی‌تأثیر دانسته‌اند (نمودار ۲). نتایج حاصله از نمودار سه نیز نشان می‌دهد که ۱۹.۱ درصد نمونه مورد مطالعه (گردشگران) شناسایی و معرفی صنایع دستی در جذب آنها به منطقه در حد بسیار زیاد، ۴۹.۸ درصد زیاد، ۱۷.۳ درصد متوسط، ۱۲.۳ درصد کم و ۱.۵ درصد بسیار کم دانسته‌اند.

نمودار شماره ۲. نگرش گردشگران نسبت به نقش شناسایی و معرفی صنایع دستی در توسعه گردشگری
نمودار شماره ۳. نگرش گردشگران نسبت به میزان تأثیر شناسایی و معرفی صنایع دستی در جذب آنها به منطقه

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۲

۵-۴-۲- نگرش گردشگران نسبت به نقش کارگاه‌های تولیدی، نمایشگاه‌های محلی و بازارچه‌های فروش صنایع دستی و تأثیر آن در توسعه گردشگری:

به باور کارشناسان برگزاری نمایشگاه یا بازارچه‌های محلی دائمی و همچنین معرفی گسترده صنایع دستی به مردم در جذب مشتری بسیار مؤثر است. ضمن اینکه تولیدکنندگان این امکان را دارند که محصولات مرغوب خود را در نمایشگاه‌های سالانه به نمایش گذاشته و در مورد شرکت در نمایشگاه‌های تجاری بین‌المللی رهنمودهایی کسب کنند. این تصدیق از سوی گردشگران ناحیه مطالعاتی نیز صورت گرفته بطوریکه نتایج حاصله از نمودار ۴ نشان می‌دهد که ۹۱.۲ درصد از نمونه مورد مطالعه (گردشگران) ایجاد کارگاه‌های تولیدی، نمایشگاه‌های محلی و بازارچه‌های فروش صنایع دستی در توسعه گردشگری را مؤثر و ۸.۸ درصد بی‌تأثیر دانسته‌اند. با وجود این تأکید تاکنون بازارچه دائمی صنایع دستی در شهرستان ایجاد نشده که لازم است برای برپایی بازارچه‌های دائمی اقداماتی صورت گیرد همانطور که در قبلاً نیز ذکر آن رفت صنایع دستی این شهرستان خصوصاً در جامعه روستایی بسیار متنوع بوده است که با برپایی بازارچه‌های دائمی می‌توان این افراد را تا حدودی حمایت کرد تا بتوانند محصولات خود را به فروش برسانند.

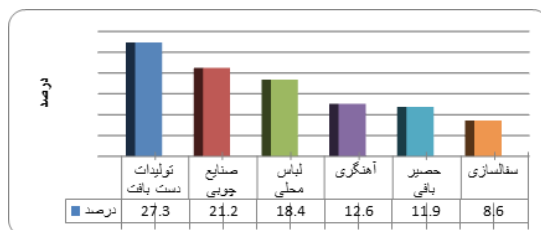

نمودار شماره ۴. نگرش گردشگران نسبت به نقش کارگاه‌های تولیدی، نمایشگاه‌های محلی و بازارچه‌های فروش صنایع دستی در توسعه گردشگری
نمودار شماره ۵. نگرش گردشگران نسبت به تأثیر کارگاه‌های تولیدی، نمایشگاه‌های محلی و بازارچه‌های فروش صنایع دستی در توسعه گردشگری

نتایج حاصله از نمودار ۵ نشان می‌دهد که ۴۵.۱ درصد نمونه مورد مطالعه (گردشگران) ایجاد کارگاه‌های تولیدی، نمایشگاه‌های محلی و بازارچه‌های فروش صنایع دستی در توسعه گردشگری در حد بسیار زیاد، ۳۱.۴ درصد زیاد، ۱۹.۲ درصد متوسط، ۲.۱ درصد کم و ۲.۲ درصد بسیار کم دانسته‌اند.

۵-۴-۳- اولویت بندی صنایع دستی مورد علاقه گردشگران

برای داشتن برنامه‌ای مناسب برای توسعه صنایع دستی (مرتبط با گردشگری) بهتر است این موضوع از نقطه نظر گردشگران بررسی شود. «باید در نظر داشت محصول گردشگری شامل کل تجربه ی گردشگری است، و در این صورت محصول گردشگری بیش تر از مجموع بخش‌های تشکیل دهنده ی آن است. به عبارت دیگر محصول گردشگری روستایی به طور ساده مجموعه ای از جاذبه‌ها، تسهیلات و فرصت‌های تفریحی در نواحی روستایی نیست، بلکه تمامی تجربه ای است که شامل همه ی دوره‌ها یا مراحل بازدید واقعی اعم از اولیه و بعد از آن در نواحی روستایی می‌شود (رضوانی، ۱۳۸۷: ۶۰) نتایج بدست آمده از نمودار ۶ نشان می‌دهد که از مجموع ۳۸۴ نفر نمونه مورد مطالعه به ترتیب ۲۷.۳ درصد تولیدات دست بافت، ۲۱.۲ درصد صنایع چوبی، ۱۸.۴ درصد لباس محلی، ۱۲.۶ درصد صنایع فلزی، ۱۱.۹ درصد حصیر بافی و ۸.۶ درصد سفالسازی را به عنوان صنایع دستی مورد علاقه خود معرفی نموده‌اند.

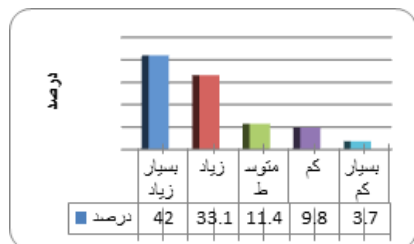

نمودار شماره ۶. اولویت بندی صنایع دستی مورد علاقه گردشگران

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۲

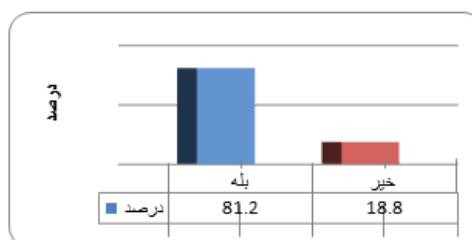
۵-۴-۴- نگرش خانوارهای فعال در تولید صنایع دستی نسبت به نقش شناسایی و معرفی صنایع دستی و تاثیر آن در توسعه گردشگری

صنایع دستی باتوجه به ویژگی‌ها و شاخصه‌های آن می‌تواند به عنوان یک پیام‌رسان جدی از فرهنگ و تمدن هر منطقه نقش ایفا کند. همانطور که نتایج مطالعات میدانی در نمودار ۷ نشان می‌دهد ۸۱.۲ درصد از نمونه مورد مطالعه (خانوار) شناسایی و معرفی صنایع دستی در توسعه گردشگری را مؤثر و تنها ۱۸.۸ درصد بی تأثیر دانسته‌اند.

نمودار ۸. نگرش خانوارهای فعال در تولید صنایع دستی نسبت به تأثیر

شناسایی و معرفی صنایع دستی در توسعه گردشگری

نمودار ۷. نگرش خانوارهای فعال در تولید صنایع دستی نسبت به

نقش شناسایی و معرفی صنایع دستی در توسعه گردشگری

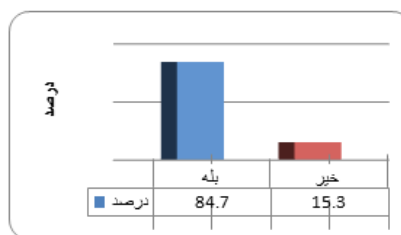
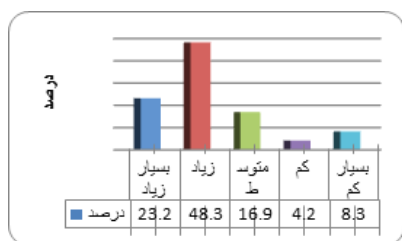
منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۲

ضمن اینکه نتایج حاصله از نمودار ۸ نیز نشان می‌دهد که ۴۲ درصد نمونه مورد مطالعه (خانوار) شناسایی و معرفی صنایع دستی در جذب گردشگر به منطقه در حد بسیار زیاد، ۳۳.۱ درصد زیاد، ۱۱.۴ درصد متوسط، ۹.۸ درصد کم و ۳.۷ درصد بسیار کم دانسته اند.

۵-۴-۵. نگرش خانوارهای فعال در تولید صنایع دستی نسبت به نقش کارگاه‌های تولیدی، نمایشگاه‌های محلی و بازارچه‌های فروش صنایع دستی و تاثیر آن در توسعه گردشگری:

صنایع دستی گزارشگر صنعت و هنر نیاکان و بیانگر هنر و ذوق مردم هر منطقه است و می‌توان آن را جلوه گاه آفرینش هنری مردم یک مرز و بوم و ذوق و سلیقه معاصران دانست. شهرستان املش در گیلان یکی از قطب‌های گردشگری محسوب می‌شود و سالانه پذیرای گردشگران فراوانی است، این گردشگران برای ثبت خاطرات خود یا دلایل شخصی دیگر، مبادرت به خرید صنایع دستی می‌کنند. بنابراین بازاریابی بسیار گسترده و قوی باید برای شناسایی بازار فروش صنایع دستی ناحیه و دلایل استفاده از این صنایع دستی صورت گیرد تا هم صنعت گران از اقتصاد آن بی‌بهره نمانند و این شهرستان هویت و گذشته خویش را به باد فراموشی نسپارد.

نتایج حاصله از مطالعات میدانی که در نمودار ۹ نشان می‌دهد که ۴۵.۱ درصد نمونه مورد مطالعه (گردشگران) ایجاد کارگاه‌های تولیدی، نمایشگاه‌های محلی و بازارچه‌های فروش صنایع دستی در توسعه گردشگری در حد بسیار زیاد، ۳۱.۴ درصد زیاد، ۱۹.۲ درصد متوسط، ۲.۱ درصد کم و ۲.۲ درصد بسیار کم دانسته اند. ضمن اینکه طبق یافته‌های نمودار ده ۲۳.۲ درصد نمونه مورد مطالعه (خانوار) ایجاد کارگاه‌های تولیدی، نمایشگاه‌های محلی و بازارچه‌های فروش صنایع دستی در توسعه گردشگری در حد بسیار زیاد، ۴۸.۳ درصد زیاد، ۱۶.۹ درصد متوسط، ۴.۲ درصد کم و ۸.۳ درصد بسیار کم دانسته اند.

نمودار شماره ۹. نگرش روستائیان نسبت به نقش کارگاه‌های تولیدی، نمودار شماره ۱۰. نگرش روستائیان نسبت به تأثیر کارگاه‌های تولیدی، نمایشگاه‌های محلی و بازارچه‌های فروش صنایع دستی در توسعه گردشگری

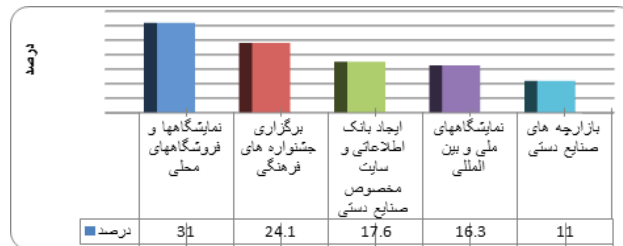
نمایشگاه‌های محلی و بازارچه‌های فروش صنایع دستی در توسعه گردشگری

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۲

۵-۴-۶. اولویت بندی نحوه ارائه و معرفی صنایع دستی از دیدگاه خانوارهای فعال در تولید صنایع دستی:

مسلماً دغدغه‌های تولیدکنندگان بومی از وضعیت صنایع دستی با گردشگران متفاوت است. همانطور که در بند ۵-۴-۳ اشاره شد عمده دیدگاه‌های گردشگران در خصوص نوع تولیدات و جلوه‌های زیبایی شناختی این تولیدات است. اما نتایج بدست آمده از مطالعات میدانی دیدگاه تولیدکنندگان متفاوت است. و همانطور که نمودار ۱۱ نشان می‌دهد که از مجموع ۲۲۶ نفر نمونه مورد مطالعه به ترتیب ۳۱ درصد نمایشگاه‌ها و فروشگاه‌های محلی، ۲۴.۱ درصد برگزاری جشنواره‌های فرهنگی، ۱۷.۶ درصد ایجاد بانک اطلاعاتی و سایت مخصوص صنایع دستی،

۱۶.۳ نمایشگاه‌های ملی و بین‌المللی و ۱۱ درصد بازارچه‌های صنایع دستی را به عنوان روش مناسب جهت ارائه و معرفی صنایع دستی خود معرفی نموده‌اند.

نمودار ۱۱. اولویت بندی نحوه ارائه و معرفی صنایع دستی از دیدگاه خانوارهای فعال در تولید صنایع دستی

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۲

۵-۵- ارزیابی فرضیه‌ها

صنایع دستی از دیر باز در این شهرستان دارای رونق بوده از ویژگی مهم صنایع دستی در شهرستان املش تفکیک پذیری آن در مناطق جلگه و کوهستان می‌باشد که با توجه به نیازهای مردمان جلگه و کوهپایه و کوهستان رونق یافته است از این رو می‌توان از گذشته ای نه چندان دور صناعی همچون نمد مالی - تولیدات دست بافت (قالی بافی، شال بافی، جوراب بافی و...) - لباس‌های محلی که قابلیت استفاده مردم دامدار و کوهستانی را دارد نام برد و در جلگه به حصیربافی - سفالگری - صنایع چوبی و آهنگری را نام برد. با توجه به اینکه بین موقعیت جغرافیایی صنایع دستی و توسعه گردشگری رابطه وجود دارد، می‌توان گفت که در مناطق کوهستانی به علت وجود برخی از مسائل و مشکلات مانند عدم دسترسی آسان گردشگران به این مناطق، فصلی بودن گردشگری در این مناطق، کمبود امکانات تفریحی و زیرساختی (مانند راه مناسب) و موقعیت نامناسب مناطق کوهستانی نسبت به شهر املش، گردشگران کمتر به این مناطق جذب می‌شوند و این عوامل باعث در انزوا ماندن صنایع دستی، عدم توزیع و فروش آنها و به تبع باعث کاهش رونق صنایع دستی مناطق کوهستانی می‌شود که در عدم توسعه گردشگری این مناطق نیز مؤثر است. اما در مناطق جلگه ای برخلاف مناطق کوهستانی به علت نزدیکی به سطح شهر و بازار فروش محصولات صنایع دستی، دسترسی آسان گردشگران به این مناطق، وجود امکانات تفریحی و زیربنایی، مواد اولیه فراوان و وجود برنامه‌ریزی مناسب جهت توسعه گردشگری، گردشگران بیشتر به این مناطق جذب میشوند و این عوامل باعث توسعه و رونق سریعتر صنایع دستی و به تبع آن باعث جذب گردشگر و توسعه آن می‌گردد. اقدام در جهت رفع مشکلات مطرح شده در مناطق کوهستانی می‌تواند به توسعه صنایع دستی و مالا توسعه گردشگری این مناطق کمک کند.

در این تحقیق ۲ فرضیه مطرح شده است که جهت ارزیابی این دو فرضیه علاوه بر تجربه نگارندگان، از پرسشنامه استفاده شده است که حاوی سوالات با پاسخ‌های بسیار زیاد، متوسط، کم و بسیار کم است و جهت آزمون اینکه بین متغیرهای موجود در فرضیه‌ها رابطه وجود دارد یا نه، از آزمون ضریب همبستگی اسپیرمن استفاده شده است و خانوارهای فعال در تولید صنایع دستی و گردشگران به عنوان جامعه آماری مطرح هستند که از بین آنها به ترتیب تعداد ۲۲۶ و ۳۸۴ نفر به عنوان نمونه انتخاب شده‌اند.

فرضیه اول: با شناسایی و معرفی صنایع دستی در شهرستان املش می توان به توسعه توریسم دست یافت. وجود صنایع دستی در شهرستان املش به عنوان یک نقطه قوت در بخش گردشگری این منطقه است که می تواند به عنوان یک جاذبه در جذب گردشگران مطرح باشد. لذا شناسایی و معرفی آن می تواند باعث رونق بخشیدن به بازار فروش آن، رونق صنایع دستی و افزایش آگاهی گردشگران و جذب گردشگر گردد. ایجاد نمایشگاه ها و بازارچه های فروش، تبلیغ از طریق رسانه های جمعی، برگزاری جشنواره های فرهنگی و ایجاد بانکهای اطلاعاتی از روشهای اساسی جهت شناسایی و معرفی صنایع دستی می تواند مطرح باشد.

فرضیه ۱: با شناسایی و معرفی صنایع دستی در شهرستان املش می توان به توسعه توریسم دست یافت. جهت آزمون معناداری برای دو متغیر رتبه ای بر حسب سوالات پنج جوابی که با کدهای (۱) تا (۵) معرفی شده است، از آزمون ضریب همبستگی اسپیرمن به منظور تعیین رابطه ی بین متغیر مستقل شناسایی و معرفی صنایع دستی و متغیر وابسته توسعه توریسم در منطقه استفاده شده است.

جدول ۳. نمایش میزان همبستگی بین شناسایی و معرفی صنایع دستی و توسعه توریسم در منطقه از دیدگاه خانوارهای فعال در تولید صنایع دستی

نتیجه	سطح معناداری	ضریب همبستگی		متغیر		فراوانی		رتبه
		گردشگران	تولید کنندگان	وابسته	مستقل	گردشگران	تولید کنندگان	
رابطه وجود دارد	۰/۰۰۱		۰/۲۱	توسعه توریسم	شناسایی و معرفی صنایع دستی	۷۳	۹۵	بسیار زیاد
						۱۹۱	۷۵	زیاد
						۶۷	۲۶	متوسط
						۴۷	۲۲	کم
						۶	۸	بسیار کم
						۳۸۴	۲۲۶	جمع

با توجه به جدول فوق و نتایج حاصله از آزمون اسپیرمن استنباط می شود که از دیدگاه خانوارهای فعال در تولید صنایع دستی و با توجه به اینکه ضریب همبستگی ۰/۲۱ و میزان احتمال محاسبه شده ۰/۰۰۱ در سطح ۰/۰۵ است، می توان فرضیه H0 را رد کرد و H1 پذیرفت که با شناسایی و معرفی صنایع دستی می توان به توسعه توریسم در شهرستان املش دست یافت.

فرضیه دوم: ایجاد کارگاه های تولیدی، نمایشگاه های محلی و بازارچه های فروش صنایع دستی در شهرستان املش به توسعه و جذب توریسم کمک می نماید. ایجاد کارگاه های تولیدی مشخص و برپایی نمایشگاه های محلی و ساخت بازارچه های فروش صنایع دستی باعث دسترسی هر چه آسان صنایع دستی توسط افراد و گردشگران و به تبع آن باعث رونق صنایع دستی و جذب گردشگر و توسعه آن می گردد.

فرضیه ۲: ایجاد کارگاه های تولیدی، نمایشگاه های محلی و بازارچه های فروش صنایع دستی در شهرستان املش به توسعه و جذب توریسم کمک می نماید.

جهت آزمون معناداری برای دو متغیر رتبه ای بر حسب سوالات پنج جوابی که با کدهای (۱) تا (۵) معرفی شده است، از آزمون ضریب همبستگی اسپیرمن به منظور تعیین رابطه ی بین متغیر مستقل ایجاد کارگاه های تولیدی، نمایشگاه های محلی و بازارچه های فروش صنایع دستی و متغیر وابسته توسعه و جذب توریسم در منطقه استفاده

شده است. با توجه به جدول فوق و نتایج حاصله از آزمون اسپیرمن استنباط می‌شود که از دیدگاه خانوارهای فعال در تولید صنایع دستی و با توجه به با توجه به اینکه ضریب همبستگی $0/44$ و میزان احتمال محاسبه شده 0 میزان احتمال محاسبه شده کوچکتر از ناحیه رد در سطح $0/05$ است، می‌توان فرضیه H_0 را رد کرد و H_1 پذیرفت که با شناسایی و معرفی صنایع دستی می‌توان به توسعه توریسم در شهرستان املش دست یافت. که ایجاد کاگاههای تولیدی، نمایشگاه‌های محلی و بازارچه‌های فروش صنایع دستی در شهرستان املش به توسعه و جذب توریسم کمک می‌نماید.

جدول ۵. نمایش میزان همبستگی بین ایجاد کارگاه‌های تولیدی، نمایشگاه‌های محلی و بازارچه‌های فروش صنایع دستی و توسعه توریسم در منطقه از دیدگاه

خانوارهای فعال در تولید صنایع دستی

نتیجه	سطح معناداری	ضریب همبستگی		متغیر		فراوانی		مؤلفه
		تولید کنندگان	گردشگران	وابسته	مستقل	گردشگران	تولید کنندگان	
رابطه وجود دارد	.	$0/44$	$0/44$	توسعه و جذب توریسم	ایجاد کاگاههای تولیدی، نمایشگاههای محلی و بازارچه‌های فروش صنایع دستی	۱۷۳	۵۲	بسیار زیاد
						۱۲۱	۱۰۹	زیاد
						۷۴	۳۸	متوسط
						۸	۹	کم
						۸	۱۸	بسیار کم
						۳۸۴	۲۲۶	جمع

۵-۷. نتیجه گیری و پیشنهادات

صنایع دستی و هنرهای سنتی یکی از مهمترین عوامل تحکیم و پایداری فرهنگ جامعه است و یکی از عوامل اصلی رشد توسعه صنعت گردشگری محسوب می‌شود. با توجه به این مطلب اهمیت صنایع دستی املش در ایجاد اشتغال، افزایش تولید ناخالص داخلی، توسعه گردشگری، معرفی هویت و فرهنگ مردم منطقه، رفع فقر، توانمندسازی زنان مخصوصاً روستاییان اهمیت ویژه ای پیدا می‌کند که تدوین برنامه منظم و دقیق برای تهیه مواد اولیه، تولید و عرضه در بازارهای داخلی و خارجی در سطح کلان می‌تواند به توسعه پایدار اقتصادی و فرهنگی کمک کند. نتایج بدست آمده از این تحقیق نشان داد که $68/9$ درصد از گردشگران، تأثیر شناسایی و معرفی صنایع دستی را در رونق گردشگری در حد بسیار زیاد و زیاد، $17/3$ درصد در حد متوسط و $13/8$ درصد در حد کم و بسیار کم و همچنین $76/5$ درصد از خانوار فعال در تولید صنایع دستی، تأثیر شناسایی و معرفی صنایع دستی را در توسعه و رونق گردشگری در حد بسیار زیاد و زیاد، $19/2$ درصد در حد متوسط و $4/5$ درصد در حد کم و بسیار کم دانسته اند. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که رونق صنایع دستی به عنوان یک جاذبه مکمل در توسعه گردشگری یک منطقه مؤثر است. با توجه به اینکه برخی از صنایع دستی به شکل فعال و برخی منسوخ و در حال منسوخ شدن هستند، می‌توان جهت توسعه صنایع دستی و به تبع آن توسعه گردشگری پیشنهادات زیر را مطرح کرد:

- ۱- تقویت و گسترش کارگاه‌های خانگی و ایجاد کارگاه‌ها و فروشگاه‌های محلی برای عرضه تولیدات صنایع دستی.
- ۲- برنامه‌ریزی در جهت ایجاد بازارچه‌های صنایع دستی در روستاها و شهرها.
- ۳- ساماندهی و ارائه ی تسهیلات بانکی مناسب و ارزان و برقراری پوشش بیمه ای لازم برای شاغلان این بخش.

۴- کمک به بهبود و ارتقای کیفیت مواد اولیه مصرفی برای صنایع دستی جهت عرضه بهتر در نزد خریداران و گردشگران.

۵- اشاعه فرهنگ استفاده از صنایع دستی در زندگی با شیوه تبلیغات موثر.

۶- ایجاد بانک اطلاعاتی و سایتهای صنایع دستی و مصرفی آنها در مقیاس: محلی، ناحیه ای، ملی و بین المللی.

۷- مشارکت در همایش‌ها و سمینارهای ملی و جشنواره‌های صنایع دستی.

منابع

- اصلاح عربانی، ابراهیم (۱۳۷۴) کتاب گیلان، جلد ۲، گروه پژوهشگران ایران، انتشارات فرهنگ و ارشاد اسلامی. اداره میراث فرهنگی و صنایع دستی شهرستان املش، ۱۳۹۲.
- آزادخانی، پاکزاد و دیگران (۱۳۹۱) نقش صنایع دستی در توسعه گردشگری فرهنگی گیلان، اولین همایش ملی گردشگری و طبیعت گردی ایران
- پارسائیان، علی و اعرابی، محمد (۱۳۸۵) جهانگردی در چشم اندازی جامع، دفتر پژوهشهای فرهنگی. حسینی، شکوفه (۱۳۸۷) تحلیل گردشگری شهرستان آستانه اشرفیه با تأکید بر صنایع دستی، پایان نامه دوره کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی توریسم، دانشگاه آزاد اسلامی رشت به راهنمایی دکتر محمد باسط قرشی. دلکش، ایرج (۱۳۸۹) املش پردیس ایران، رشت: انتشارات بلور.
- رضایی، شهین (۱۳۸۹) نقش صنایع دستی در اقتصاد خانوارهای روستایی بخش چابکسر، پایان نامه دوره کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه آزاد اسلامی رشت به راهنمایی دکتر مجید یاسوری.
- سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، ۱۳۹۲؟
- سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان گیلان (۱۳۹۰) نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن، معاونت برنامه‌ریزی - دفتر آمار و اطلاعات.
- سازمان میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی شهرستان املش (۱۳۹۰) آمار و اطلاعات خانوارهای فعال در تولید صنایع دستی علی نژاد، افشین (۱۳۹۰) نقش صنایع دستی در توسعه گردشگری شهرستان تالش، پایان نامه دوره کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی توریسم، دانشگاه آزاد اسلامی رشت به راهنمایی دکتر سید رحیم مشیری.
- قادی، الهام (۱۳۹۱) بررسی صنایع دستی و نقش آن در توسعه گردشگری روستایی شهرستان بهشهر، اولین همایش ملی گردشگری و طبیعت گردی ایران
- گلمحمدی، فرهود (۱۳۸۹) توسعه صنایع دستی و فناوری متوسط با هدف گسترش توریسم و اشتغال پایدار روستایی، مجله مسکن و محیط روستا، شماره ۱۳۱
- ملک مطیعی، سپیده (۱۳۸۴) نقش صنایع دستی روستایی در توسعه گردشگری گیلان (مطالعه موردی شهرستان بندر انزلی)، پایان نامه دوره کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه آزاد اسلامی رشت به راهنمایی دکتر اکبر معتمدی مهر.
- مولایی هشتجین، نصرالله و ملک پور (۱۳۸۲) ظرفیت‌ها و جاذبه‌های گردشگری در مناطق عشایری با تأکید بر استان اردبیل، فصلنامه عشایری ذخایر انقلاب، سال هفتم، شماره ۲.
- میرکتولی، جعفر و مصدق، راضیه، بررسی وضعیت گردشگری روستایی و نقش آن در رونق صنایع دستی مورد دهستان استرآباد جنوبی، شهر گرگان، فصلنامه مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه ای، زمستان (۱۳۸۹) سال دوم، شماره هفتم، ص ۱۵۴-۱۳۷.
- نواب اکبر، فیروزه، منفرد، نوذر، رضائی، علیرضا (۱۳۷۹) عوامل مؤثر بر کمیت و کیفیت تولید صنایع دستی مطالعه موردی: زنان عشایر نیمه اسکان یافته مردافزر، اقتصاد کشاورزی و توسعه، سال هشتم، شماره ۳۱

وولف، هانس (۱۳۸۴). صنایع دستی کهن ایران، ترجمه سیروس ابراهیم زاده، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
یاوری، حسین (۱۳۷۱) آشنایی با هنرهای سنتی، جلد اول، انتشارات سازمان صنایع دستی ایران.
یزدان‌پناه، لیلا، صمدیان، فاطمه (۱۳۸۸) عوامل مؤثر بر میزان موفقیت شرکتهای تعاونی مطالعه موردی صنایع دستی استان کرمان، مجله
تعاون، سال بیستم، شماره ۲۰۲ و ۲۰۳

Gorman, William D. ; Grassberger, Robert; Shifflett , Kimberly ; Carter MaryAbuamoud Nasser ,
Ismaiel ; Al-Rawajfeh, Ahmad ;The Jordan Bedouin Handicraft Weaving Company: A Feasibility
Assessment of Job Creation for Jordanian Women;December, 2009

O'Connor, David; Handicrafts and Their Linkage with Tourism Artisans Are Also Your Treasures;
2006

Yavari, Hossein; Reciprocal Effects of Tourism and Handicrafts; 2006

Hoon Ahn, Yong; Tourist Souvenir Competition for the Development of Korean Handicrafts and
Tourism Industry; 2006

McKercher, Bob; Tourism as a Catalyst for Crafts: Pros and Cons; 2006